

VERBEELDING EN WAARHEID

*"The man who tells you truth does not exist, is asking you not to believe him. Don't.
(Roger Scruton, Modern Philosophy)*

Dr F van Zyl Slabbert
1998 (?)

1. Een van die grootste uitdagings van moderne neurologiese navorsing is om te bepaal hoe die menslike brein ('n waarneembare fisiese objek), die bewussyn ('n nie waarneembare konstruksie), in staat stel om die ervaring van 'self' te bewerkstellig. (Damasio)¹. Die konsepte "brein, verstand, self, bewussyn, persoonlikheid, ek, myself" staan in 'n verhouding tot mekaar, wat nie so voor die handliggend is, as wat die 'cogito ergo sum' dualiteit van Decartes voorgestel het nie. Die klomp neurone, dendrone, sinaptes, tesame met hulle verskeidenheid aanhangsels wat ons die brein noem, is die generiese, fisiese of empiriese basis waarvandaan al die ander konstruksie hulle betekenis kry. Sonder die werking van die brein is daar geen bewussyn of bewustheid van die self nie; is daar geen verstand of persoonlikheid nie. Verbeelding en geheue is op dieselfde wyse, produkte van die brein. Sonder hierdie vermoëns kan ons nie voorstel, veronderstel of hinner nie; almal noodsaklik as ons wil vertel, vergelyk, verklaar of verduidelik. Die verbasendste is dat die brein ingespan kan word om sigself te analyseer, verklaar en te verstaan.
2. Wat beteken die begrippe 'analise', 'verklaar' en 'verstaan' in hierdie konteks? Wat is die status van die uitsprake wat so pas hierbo gemaak is? Is dit onsin of sinvol? Wat beteken sinvol in hierdie konteks? Is die uitsprake waar of onwaar? Wat is waarheid? Hierdie uitsprake hierbo, is waar in die sin dat hulle geldigheid, nie net afhanklik is van my eie verbeelding of verstand nie; dat iemand anders met 'n verbeelding en 'n verstand hulle kan toets bv. dieselfde denkwyse waarmee ek hulle gemaak het, en grootliks tot dieselfde gevolgtrekkings kan kom. Hierdie denkwyse veronderstel dat daar 'n werklikheid bestaan onafhanklik van die bewussyn van 'n bepaalde individu; dat daardie werklikheid geken en verken kan word; dat betroubare inligting oor daardie werklikheid verkry, en vermeerder kan word; dat dit gedoen kan word deur 'n kombinasie van waarneming, afleiding, toetsing, vergelyking logika; dat foute ook op hierdie manier in die uitsprake geïdentifiseer kan word, en reg gestel kan word. Die brein is net so deel van daardie werklikheid as wolke, bome, diere, dorpe, regerings en besighede, en hulle kan op dieselfde wyse bestudeer word. Die epistemologiese standpunt wat hier uitgespel word is **kritiese realisme**.²
3. 'n Waardestandpunt vanuit hierdie benadering, is dat daar geen verdienste in pyn, lyding, armoede, onkunde en onderdrukking is nie. Nog minder in denkwyse en praktyke wat hierdie ellendes versterk en bestendig. Daar is voor die

¹ Damasio, Antonio R: *Decartes Error: Emotion, Reason and the Human Brain*, G P Putman and Sons, 1994

² Norris, Christopher: *Against Relativism*, Blackwell Publishers, 1997

handliggende en demonstreerbare bewyse, dat pyn en lyding verlig kan word, dat armoede bestry kan word en dat onkunde en onderdrukking oorkom kan word. Betroubare kennis en inligting kan ontdek en uitgebrei word oor hierdie, en vele ander aangeleenthede wat die menslike bestaan te diepste raak. Daar is niks futile, of 'n mors van tyd om die wat daarmee besig is, aan te moedig om met groter toewyding voort te gaan in hulle ondersoeke en navorsing nie. In die verband maak dit volledig sin om te praat van 'voortuitgang', 'vordering', en ontwikkeling'.³

4. Teenoor hierdie standpunt word beweer dat alle kennis gerelativeer is: tot kultuur, taal, gespreksgroep, historiese, maatskaplike of ekonomiese omstandighede. Waarheid is 'n funksie van 'n bepaalde ooreenkoms tussen lede van 'n gespreksgemeenskap, 'n vlak van diskloers, 'n paradigma of selfs magsverhouding.⁴ Dit is futile, selfs sinloos om te poog om hierdie grense van kennis te probeer oorskryf op soek na betroubare inligting of waarheid. Sulke pogings is dikwels net 'n manier om mag oor ander uit te oefen, om 'n dominante gespreksstyl op ander af te forseer, om gespreksverhoudings te manipuleer vir eie gewin.⁵ So 'n filosofiese standpunt word ge-identifiseer met **postmodernisme**. Dit is nie 'n eenvoudige epistemologiese, of metodologiese posisie nie, en 'n uiteenlopende gemeenskaplike kenmerk is egter die relativeerbaarheid van alle kennis. Die wat dit beoefen, is dikwels sinies, nihilisties en afwysend oor die moontlikheid om waarheid gelyk te stel, of te identifiseer met betroubare en oordraagbare kennis, of inligting.
5. Postmodernisme word ook ge-identifiseer met 'n reaksie teen 'moderniteit', teen die 'verwetenskaplike' van die wereld; teen die groeiende beweeglikheid en verplaasbaarheid van tegnologie, inligting, vaardighede en veral kapitaal, m.a.w. sg. 'globalisering'. Feit is egter dat wetenskaplike en tegnologiese ontwikkeling nie kultureel gebind of onoordraagbaar is nie. Verskillende kulture en beskawings het kennis, inligting van mekaar geleen, en geleer, deur die eeue heen.⁶ Die denkwyse wat ten grondslag van wetenskap en tegnologie lê is 'n inherente deel van menslike evolusie, vanaf spoorsny in jagter samelewings, tot pastorale en landboukundige gemeenskappe, en ruimte en biologiese navorsing vandag.⁷ Trouens navorsing wys dat die vermoë tot rasionele denke 'n universiele kenmerk van menslike denke is.⁸ Dit is so vir Moor, Mohammedaan, Jood of Afrikaan. Daar is nie 'n 'wit', 'swart', of 'geel' manier om 'n Boeing te

³ Tallis, Raymond: *Enemies of Hope*

⁴ Kuhn, Thomas: *The Structure of Scientific Revolutions*

⁵ Foucault, Michel: *The Order of Things*, Tavistock, London 1970

⁶ Fernandez-Armesto, Felipe: *Truth*, Bantam Press, 1997

⁷ Dawkins, Richard: *Climbing Mount Improbable*, Viking 1996

Gellner, Ernst: *Postmodernism, Reason and Religion*

Diamond, Jared: *The Third Chimpanzee*, Harper Perennial, 1992

⁸ Dennett, Daniel C: *Consciousness Explained*, Penguin Books, 1991

Damasio, Antonio R: *Decartes Error: Emotion, Reason and the Human Brain*, G P Putman and Sons, 1994

vlieg nie. (Show me a postmodernist at 30 thousand feet, and I will show you a hypocrite) (Dawkin)

6. Postmoderniste is geneig om die bewysvoering wat ten grondslag van wetenkaplike analise lê, aan te val. Beginsels soos objektiewiteit, logiese afleiding, empiriese getuienis, word afgemaak as bloot convensies binne 'n bepaalde gespreksgemeenskap. Die 'waarheid' wat hierdie vorm van analise blootlê is nie minder of meer waar as 'waarheid' van ander gespreksgemeenskappe, hetsy in die kuns, letterkunde of filosofie nie. Alles is waar omdat nik slegs 'n metafoor vir 'n bepaalde gesprek. Een van die dilemmas van so 'n standpunt, is dat dit dieselfde beginsels van bewysvoering gebruik, wat dit vir wetenskaplike bewysvoering awys, en as dit hierdie dilemma wil ontsnap verval dit in 'n selfweerspreekende solopistiese sinloosheid. In 'n poging om alle 'waarheid' te nivelleer, moet dit die finale bron van waarheid word. Maar hoe kan dit bewys word? Ens. ens.
7. Dit is 'n kenmerk van wetenskaplike analise dat dit nooit poog om 'n 'finale' antwoorde op enige iets te gee nie. Dit aanvaar selfs dat sy eie beginsels van analise en bewysvoering, nie teen kritieke verskans mag wees nie. Ingebou in wetenskaplike analise, is die gedurige bevraagtekening van sy eie resultate en analise. Die feit dat 'n objektiewe en onafhanklike werklikheid aanvaar word, beteken nie dat daardie werklikheid op enige gegewe moment, volledig verklaar, of weerspieel word nie. Maar wel dat daardie werklikheid beter en beter verstaan, en geken kan word, en dat wetenskaplike analise toenemend criteria verbeter om foutiewe analyses bloot te lê, en nuwe ontdekings te maak. Laasgenoemde feit is een van die belangrikste verwere teen relativisme. M.a.w. as alles gereduseer kan word tot 'n bepaalde vlak van diskopers, hoe verklaar ons die konsekwente ontdekking van foute, en die demonstreerbare vermeerdering en verbetering van kennis oor die werklikheid?⁹ Is dit redelik om te beweer dat begrippe tov. die verbetering, ordering en ontwikkeling van betroubare kennis oor die werklikheid, onsinnig is?
8. Wetenskap en die toepassing daarvan (tegnologie) is die mees dominante vorm van analise van die 20ste eeu. Hierdeur word nie bedoel dat hierdie vorm van analise poog om mense te domineer nie, dit is onsinnig. Slegs dat meer mense hierdie denkwyse, en die resultate daarvan gebruik as enige ander denkwyse. Die omvang van tegnologiese ontwikkeling wat in die afgelope 30 jaar plaasgevind het, is groter as wat die volledige geskiedenis van die mensdom ervaar het. Een van die grootste uitdaging vir menslike voortbestaan in die volgende eeu, gaan wees, dat meer en meer mense die resultate van globalisering in hulle alledaagse bestaan gaan gebruik, sonder dat hulle die vaagste benul het van die denkwyse wat ten grondslag daarvan lê, te wete, wetenskaplike analise. Erger nog, dat hulle geen gemeenskaplike systeem van waardes gaan hê in terme waarvan hulle dit kan hanteer nie.¹⁰ Die populêre wetenskapsfiksie van amorele en briljante vak-

⁹ Norris, Christopher: Against Relativism, Blackwell Publishers, 1997

¹⁰ Soros, George: Capitalism: The New Enemy, Atlantic Monthly

idiote wat die wereld regeer is nie so vergesog nie. In die post-kommunistiese Sovietunie loop daar verarmde atoomdeskundiges rond wat hulle kundigheid vir die hoogste bod beskikbaar sal stel. Die sinisme wat relatiewisme inspireer, kan mee help om 'n sin van waardeloosheid te versterk.

9. Omdat betroubare kennis die resultaat van wetenskaplike analise is, beteken dit nie dat dit inherent goed of waardevol is nie. Dikwels onderstreep vordering op die gebied van wetenskaplike navorsing die kwessies van betekenis, sinvolheid en waardes. Geboortebeperking, aborsië, genadedood is bekende kwessies wat deur wetenskaplike navorsing geraak word. Maar dit hou verband met ander, ewe belangrike vraagstellings; watter soort wereld wil ons in lewe, en hoe wil ons gebruik maak van ons kennis? Kan ons toelaat dat pyn, lyding, onderdrukking gedy, veral as dit klinklaar duidelik is dat daar betroubare kennis bestaan om hierdie probleme die hoof te bied, al kan ons nie bevredigende antwoorde vind vir die ander waarde kwessies nie? Kan ons werklik ernstig wees, as ons beweer dat kennis wat die resultaat van wetenskaplike analise is, geen hoer status van waarheid geniet as mites en gelowe wat hierdie ellendes bestendig nie? En as ons sê nee, op watter ander grondslag kan ons dit sê, anders as dat daar wel sodanige betroubare kennis bestaan, en dat verdere ondersoek en navorsing dit kan vermeerder en verbeter? Natuurlik kan wetenskap en tegnologie misbruik word, en dit word ook. Maar dit sê meer van die waardes van die wat dit doen, as van die aard van die denkwyse self.
10. Daar word beweer dat postmodernisme huis 'n reaksie is op die relatiewisme wat voortvloeи uit vooruitgang op die gebied van die wetenskap self. Einstein se relatiewiteitsteorie, Heisenberg se toepassing van die beginsel van onsekerheid, chaosteorie ens. versterk die populêre ervaring van 'n wereld waar daar geen sekerheid of voorspelbaarheid is nie; een van toenemende kompleksiteit wat blootgestel word deur vording op die gebied van molukulere biologie en neurologiese navorsing. Daarom word wetenskap huis aangegryp as 'n bewys van die relatiewisme van kennis en waardes. Hierdie argumente is dikwels populêr onder deskundiges in die humanitaire dissiplines, wat 'n twyfelagtige begrip van hierdie proposisies het.¹¹ Bv. Einstein se relatiewieteits teorie maak nie alles ongeldig wat Newton se beginsels oor fisika bewys het nie. Dit is ironies dat huis die soepelheid en aanpasbaarheid van wetenskaplike analise aangegryp word om die ongeldigheid van wetenskaplike uitsprake te bewys. Hier is 'n verwarring tussen kulturele relatiewisme en intellektuele relatiewisme; e.g. is waar; lg. is nie. (Gellner) Einstein se teorie kan, en word, transkultureel begryp, toegepas en verbeter. Jaarliks word die Nobelprys vir wetenskaplike navorsing toegeken vir mense uit verskillende kulturele agtergronde, wat werk aan 'n gemeenskaplike probleem.

Gellner, Ernst: Postmodernism, Reason and Religion

¹¹ Norris, Christopher: Against Relativism, Blackwell Publishers, 1997
Nagel, Ernst: Teleology Revisited, Columbia University Press, 1979

11. 'n Ander bewering wat dikwels gemaak word, is dat diegene wat praat van die dominasie van die wetenskaplike denkwyse as mode van analise in die 20ste eeu, impliseer dat 'kuns' 'kreatiwiteit', 'litirere verbeelding' of enige ander vorm van filosofiese ondersoek, sondermeer minderwaardig is. Dit is natuurlik onsin. Verbeelding en bewussyn is onlosmaaklik verbind met die brein. Die jongste neurologiese navorsing duï op die wonderbaarlike kompleksiteit en keppingsvermoe van die menslike brein en bewussyn. Die verhouding tussen rasionaliteit en gevoel is 'n universiele kenmerk van menslike ervaring. Trouens, dit bevestig, dat rasionele reaksie nie moontlik is sonder emosie nie. (Dennett, Damasio) Die wisselwerking tussen kunssinnige, litirere, poetiese en wetenskaplike verbeelding is dikwels die rykste voedingsbron van wetenskaplike ondersoek, en nuwe wetenskaplike ontdekings kan ander aspekte van die verbeelding eindeloos stimuleer. Die skeppende vermoe van 'n kunstenaar kan uiteenlopende, en onbedoelde konsekvensies hê vir wetenskaplike navorsing. Die feit is egter dat die resultate van wetenskaplike verbeelding 'n groter algemeen toeganklikheid geniet. Dink maar aan stoom, elektrisiteit, hidroliese krag, radar, anti-biotika, sateliet stelsels, telekommunikasie, lugvaart ens. ens. Gewone mense aanvaar, en beplan, hulle daaglikse roetine in terme van hierdie kommoditeite. Dit is een van die redes waarom daar 'n spanning tussen kuns en wetenskap kan ontstaan. Die spanning hoef nie noodwendig destruktief of negatief te wees nie. Dit kan lei tot die herwaardering van vooroordele en wanopvatting; van 'n nuwe besinning oor mites en praktyke. Slegs wanneer kuns, letterkundige of filosofie uitsprake algemeen wetenskaplike kennis weerspreek of missken, (bv. Post-modernisme) sal die spanning gedwing word tot beslegting van een of ander aard. Mens kan homself verbeel hy is so lig soos 'n veer, maar as hy daarop aandrang, is dit nie heeltemaal onvoorstelbaar, om betroubaar vas te stel of dit so is nie. Beide kuns en wetenskap; werk met metafore, maar die rol van metafoor in wetenskaplike analise, is kwalitatief anders in aanwending en resultaat, as in kuns.
12. Die relatiewisme van postmodernisme is 'n variasie op 'n baie ou tema in menslike denke en beredenering. Relatiewisme was die basiese strydpunt tussen Socrates en Protagoras. (Fernandez-Armesto) Deur die geskiedenis wat dit die bron van sinisme en nihilisme; van 'n fundamentele wantroue in die betekenis, en vooruitgang van die menslike bestaan. (Tallis, Fernandez-Armesto, Gellner en Norris). Vordering en ontwikkeling is 'n illusie, die blote gedagte dat dit moontlik is, is 'n vorm van kulturele imperialisme; 'n poging van die suksesvolle wetenskaplike 'Weste' om hulle egalitariese lewenstyl op 'die res' af te dwing. Feit is egter, dat die verskynsel dat wetenskaplike analise, in bepaalde kulturele en historiese omstandighede plaasgevind het, self iets is, wat wetenskaplike ondersoek kan word. En dat dit so is, maak nie ander kultuur waar dit nie gebeur het nie, minderwaardig nie. Daar is geen kopiereg op kultuur, en geen patentreg op wetenskap of kennis nie. Deur die geskiedenis heen, is nuwe tegnologiee deur 'n bepaalde groep mense ontdek, en oorgedra na 'n ander groep mense. Britse kultuur is gebasseer op 'n Romeinse alfabet, 'n Arabiese telsisteem en 'n Joodse

God.¹² Die feit van wetenskaplike ontdekking binne 'n bepaalde kulturele konteks, maak nie die resultate ongeldig in ander kulturele konteks nie. Moet ons die voordele van mediese ontwikkeling in Afrika weerhou, omdat dit nie in Europa plaasgevind het, en daarom kulteervreemd is? En as tegnologiese ontwikkeling suksesvol armoede bestry, moet dit ontwyk word omdat dit in Hong Kong sy oorsprong gehad het? Dit is tog onsinnig!

13. Die mees opwindende, die mees uitdagende vordering op die gebied van menslike kennis en ervaring, kom van tegnologies en wetenskaplike vooruitgang. Dit bevraagteken dogma en fundamentalisme; dit weerspreek wanopvatting en vooroordele, dit daag ons elke keer uit om van nuut af te besin oor die betekenis van ons bestaan. Nuwe kennis en insig oor diere en plantlewe, oor die weer, oor ons liggaam, ons geskiedenis, en oorsprong, die heelal en sterreruim, dwing ons tot verwondering oor die wonderbaarlikheid van ons bestaan. En wanneer ons daaroor besin, is die vraagstelling wat sy oorsprong het in ons verbeelding, grensloos in sy omvang is; is daar geen vraag wat nie gevra kan word nie en geen probleem waaroor nie besin kan word nie. God, die hemelruim, die begin van die wereld en die einde daarvan. Maar as ons begin antwoorde aanbied, veral antwoorde wat die lewe van ander ten diepste raak, sal ons uiteindelik terugval op die resultate van die denkwyse wat ons die betroubaarste kennis gee. Daarom sal daar altyd 'n spanning tussen verbeelding en waarheid in ons bewussyn wees. Hierdie spanning is die oerbron van ons besinning oor ons bestaan.

¹² Kenny, Andrew: "Afrocentric" in *sidelines*, No. 13, Summer 1998